

Ἀναθεματισμός... τῆς παιδείας!

Επὶ τετρακόσια ὀλόκληρα χρόνια, οἱ Ἕλληνες ἔζησαν μέσα στὸ σκοτάδι τῆς πιὸ μαύρης σκλαβιάς. Ποθοῦσαν, ἀσφαλῶς, τὴ μέρα ποὺ ὁ ἥλιος τῆς ἐλευθερίας θὰ ἀνέτειλε καὶ πάλι. Ἀλλὰ...

παραπέρα, προβάλλοντας μιὰ ἐξαιρετικὰ ὠραιοποιημένη ἕως ἀπροκάλυπτα ἐκθιαστικὴ εἰκόνα τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ὅμως ὄχι! Ἀνάμεσα στὰ πολλὰ ποὺ πιστοποιοῦν τὸ

Τὸ κείμενο ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν μουφτῆ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δηλαδὴ τὸν ἀνώτατο θρησκευτικὸ ἡγέτη τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὁ ὁποῖος αὐτοπροσδιορίζεται ὡς «*φῶς τῶν φῶτων*» καὶ «*ἐκλεκτὸς τῶν ἐκλεκτῶν*». Ἄς μᾶς ἐπιτρεπεῖ νὰ σχολιάσουμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ποὺ αὐτοπροσδιορίζεται ἔτσι μοιάζει νὰ μὴν εἶναι στὴν πραγματικότητα παρά... ψώνιο τῶν ψώνιων... Ἀλλὰ ἂς μὴν ἐπιμείνομε σὲ αὐτό.

Ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου δὲν βραδύνει νὰ προσδιορίσει μὲ σαφήνεια τὸ θέμα: Πρόκειται γιὰ ἀπόφαση τοῦ ἰδίου –ἀπὸ κοινοῦ, ὅπως γράφει, μὲ τὸν Μωάμεθ...– γιὰ καταδίκη, ἐξορία καὶ ἀναθεματισμὸ «*τῆς ὀλεθρίας τῆς τυπογραφίας ἐφευρέσεως*».

Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ φοβόταν ὁ μουσουλμάνος θρησκευτικὸς ἡγέτης, ὥστε νὰ προχωρήσει σὲ αὐτὴ τὴν ἀσύλληπτη ἀπόφαση;

Ἐπὶ τετρακόσια ὀλόκληρα χρόνια, οἱ Ἕλληνες ἔζησαν μέσα στὸ σκοτάδι τῆς πιὸ μαύρης σκλαβιάς. Ποθοῦσαν, ἀσφαλῶς, τὴ μέρα ποὺ ὁ ἥλιος τῆς ἐλευθερίας θὰ ἀνέτειλε καὶ πάλι.

Ἀλλὰ...

*« Ἄργειε νᾶλθαι ἐκείνη ἡ μέρα
κι ἦταν ὄλα σιωπηλά,
γιατὶ τὰ ᾽σκιαζε ἡ φοβέρα
καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά»...*

*« Ἄργειε νᾶλθαι ἐκείνη ἡ μέρα
κι ἦταν ὄλα σιωπηλά,
γιατὶ τὰ ᾽σκιαζε ἡ φοβέρα
καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά»...*

Πόσο δυνατοὶ οἱ στίχοι αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητῆ, τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ! Καὶ πόσο ἔξοχα ἀποτυπώνουν τὸ βαρὺ σκοτάδι ποὺ ἄπλωνε στὴν ἑλληνικὴ γῆ ἡ τούρκικη σκλαβιά!

Ἡ μήπως, ἄραγε, εἴμαστε ὑπερβολικοί; Διότι τελευταῖα ἔχουμε συνηθίσει νὰ ἀκοῦμε πολλοὺς, καὶ δὴ ἐμφανιζόμενους ὡς ἱστορικούς, ποὺ σὰν νὰ ἔχουν βαλθεῖ νὰ γκρεμίσουν ὄλα αὐτὰ ποὺ ἔχουμε μάθει καὶ μὲ τὰ ὁποῖα ἔχουμε μεγαλώσει. Αὐτοὶ μιλοῦν περιφρονητικὰ γιὰ «ἐθνικοὺς μύθους» – ὅταν δὲν προχωρᾶνε ἕνα ἀκόμα βῆμα

σκοτάδι τῆς τουρκικῆς σκλαβιάς, ἐπιλέγουμε ἐδῶ ἕνα καὶ μόνο. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἐπίσημο ὀθωμανικὸ κείμενο... ἀναθεματισμοῦ τῆς τυπογραφίας!!! Καὶ ἂν φαίνεται ἀπίστευτο ὅτι θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ ὑπάρξει ἕνας τέτοιος ἀναθεματισμός... περιμένετε νὰ δεῖτε τὸ σκεπτικὸ πᾶνω στὸ ὁποῖο στηρίζεται!!! Τὸ ἐξαιρετικὰ ἀποκαλυπτικὸ αὐτὸ κείμενο παραδίδεται σὲ ἐπιστολῆ τοῦ γνωστοῦ Γάλλου φιλοσόφου Βολταίρου (1694-1778) πρὸς τὴν τσαρίνα Αἰκατερίνη Β΄ τῆ Μεγάλη τῆς Ρωσίας (1729-1796, τσ. 1762-1796)*.

*. Ἡ Αἰκατερίνη Β΄ ἡ Μεγάλη τῆς Ρωσίας αὐτοχαρακτηριζόταν ἐστεμμένη «φιλόσοφος» καὶ διατηροῦσε τακτικὴ ἀλληλογραφία μὲ σπουδαίους διανοητὲς τῆς ἐποχῆς τῆς. Ὁ Βολταίρος

πίστευσε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ προσελκύσει τὴν τσαρίνα στὶς ἀρχὲς τοῦ Διαφωτισμοῦ. Συνοπτικὰ ἀπνύθιτο πρὸς αὐτὴν 26 ἐπιστολές, γραμμένες ἀπὸ τὸ 1768 ἕως τὸ 1777. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ 2006 Εὐρωπαϊκὸς συλλέκτης ἀγόρασε τὶς ἐπιστολὲς αὐτὲς ἔναντι ποσοῦ 750.000 δολαρίων, τὸ ὁποῖο, ὅπως ἀνακοίνωσε ὁ οἶκος δημοπρασιῶν Sothebys, ἀποτελεῖ ποσορεκόρ γιὰ τὴν ἀγορὰ χειρόγραφων ἐπιστολῶν τῆς περιόδου. Μεταξὺ ἄλλων, τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βολταίρου σὲ αὐτὲς τὶς ἐπιστολὲς προσελκύει καὶ ὁ τότε μαϊνόμενος ρωσο-τουρκικὸς πόλεμος, τὸν ὁποῖο ὁ Γάλλος φιλόσοφος ἐβίλεπε ὡς μιὰ εὐκαιρία γιὰ τὴ διάλυση τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἀντιπροσώπευε στὰ μάτια του τὸν ἔσχατο σκοταδισμό, καὶ τὴν ἀνάσταση τῆς Ἑλλάδας. Ἐγραφε χαρακτηριστικὰ: «Υπερασπισθεῖτε τὴν Ἑλλάδα, γιατί σὲ αὐτὴν ὀφείλομε τὰ φῶτά μας, τὶς ἐπιστῆμες, τὶς τέχνες καὶ ὅλες τὶς ἀρετὲς μας».

Ἄνάμεσα στὰ πολλὰ πού πιστοποιοῦν τὸ σκοτάδι τῆς τουρκικῆς σκλαβιάς, ἐπιλέγουμε ἐδῶ ἓνα καὶ μόνο. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἐπίσημο ὀθωμανικὸ κείμενο... ἀναθεματισμοῦ τῆς τυπογραφίας!!! Καὶ ἂν φαίνεται ἀπίστευτο ὅτι θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ ὑπάρξει ἓνας τέτοιος ἀναθεματισμός... περιμένετε νὰ δεῖτε τὸ σκεπτικὸ πάνω στὸ ὁποῖο στηρίζεται!!!

Ὁ ἴδιος τὸ γράφει ρητῶς, ἐκθέτοντας ἀναλυτικὰ τὸ σκεπτικὸ τοῦ ἀναθεματισμοῦ:

Ἡ πρώτη κατηγορία πού ἐκτοξεύεται κατὰ τῆς τυπογραφίας εἶναι ὅτι αὐτή, διευκολύνοντας τὴν ἔκφραση καὶ διάδοση τῶν ἰδεῶν, διασκορπίζει τὴν ἀμάθεια, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ὡς «σώτεια καὶ φύλαξ ὄλων τῶν πολιτισμένων βασιλείων». Περιττὸ νὰ σχολιάσουμε αὐτὴν τὴν ἀντίληψη περὶ τοῦ πολιτισμοῦ...

Ἄλλὰ ὑπάρχει καὶ ἄλλος φόβος, πιὸ συγκεκριμένος: μήπως, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα βιβλία, ἔλθουν ἀπὸ τὴ Δύση καὶ διδακτικὰ ἐγχειρίδια τῆς γεωργίας καὶ τῆς μηχανικῆς, τὰ ὁποῖα ἀνοίξουν τὰ μάτια στοὺς γεωργοὺς καὶ τεχνίτες τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τοὺς κάνουν περισσότερο ἐργατικούς, μὲ ἀποτέλεσμα αὐτοὶ νὰ σωρεύσουν πλοῦτη καὶ νὰ γίνουν ἀλλαζόνες, ἀντίθετα ἀπὸ τὰ ὅσα ἐπιτάσσει τὸ Κοράνι...

Καὶ τὸ πιό... ἐφιαλτικὸ: Ὑπάρχει καὶ ὁ φόβος... μήπως τὰ ἱατρικὰ βιβλία τῶν δυτικῶν συγγραφέων κάνουν γνωστοὺς τρόπους προφύλαξης ἀπὸ τὴν πανώλη, πράγμα τὸ ὁποῖο θὰ ἦταν... «μεγίστη παρανομία κατὰ τῆς θείας προνοίας»(!!!).

Ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν τὸν συντάκτη τοῦ κειμένου τοῦ ἀναθεματισμοῦ, «πρὸς καταρτισμὸν τῶν πιστῶν καὶ πρὸς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν αὐτῶν», νὰ ἀπαγορεύσει «εἰς ὄλους καὶ διὰ παντὸς

καὶ ὑπὸ ποινὴν τῆς αἰωνίας κολάσεως τὴν ἀνάγνωσιν τῶν βιβλίων»...

Γράφονται καὶ ἄλλα σὲ αὐτὸ τὸ κείμενο, ἀπίστευτα, πού ὅσες φορὲς κι ἂν τὰ διαβάσει κανεῖς, νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ... τσιμπηθεῖ, γιὰ νὰ βεβαιωθεῖ ὅτι δὲν ὄνειρεύεται... Τὸ ἀπίστευτο αὐτὸ κείμενο, σὲ μιὰ λόγια ἑλληνικὴ ἀπόδοση, ἔχει ὡς ἐξῆς:

« Ἡμεῖς, Γιοσοῦφ Χερεβῆ, ἐλέω Θεοῦ μουφτῆς τοῦ ἱεροῦ κράτους τῶν Ὀθωμανῶν, φῶς τῶν φῶτων, ἐκλεκτὸς τῶν ἐκλεκτῶν, πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐντυγχάνοντας πιστοὺς εὐλογία.

Ἐπειδὴ ὁ Σαῖτ ἐφέντης, πρῶτον πρέσβης τῆς Ὑψηλῆς Πύλης εἰς μικρὸν τι βασιλεῖον ὀνομαζόμενον Φράνκρομ [ἐνν. τὴ Γαλιλία!], κείμενον μεταξύ Ἰσπανίας καὶ Ἰταλίας, παρεῖσηξε τὴν τυπογραφίαν εἰς ἡμᾶς, ἀφοῦ συνεσκέφθημεν περὶ τοῦ νεωτερισμοῦ τούτου μὲ τοὺς σεβασμίους συναδέλφους ἡμῶν κατῆδες καὶ ἰμάμηδες τῆς βασιλικῆς πόλεως Ἰστανπούλη, καὶ μάλιστα μὲ τοὺς ντερβίσηδες, τῶν ὁποίων ὁ ζῆλος εἶναι γνωστός, ἔδοξεν εἰς τὸν Μωάμεθ καὶ εἰς ἡμᾶς νὰ καταδικάσωμεν, ἐξορίσωμεν καὶ ἀναθεματίσωμεν τὴν ὀλεθρίαν τῆς τυπογραφίας ἐφεύρεσιν διὰ τὰς ἐφεξῆς αἰτίας:

1. Διότι ἡ τυπογραφία κοινοποιεῖ εὐκόλως τοὺς στοχασμοὺς τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν κόσμον καὶ διασκορπίζει τὴν ἀμάθεια, ἡ

ὁποία εἶναι ἡ σώτεια καὶ φύλαξ τῶν πολιτισμένων βασιλείων.

2. Μήποτε ἐκ τῶν ἀποκομιζομένων ἐνταῦθα ἀπὸ τὴν Δύσιν βιβλίων εὐρεθοῦν καὶ τινα διδακτικὰ τῆς γεωργίας καὶ τῶν μηχανικῶν τεχνῶν ἐγχειρίδια, διὰ τῶν ὁποίων φωτιζόμενοι –ὁ μὴ γένοιτο– οἱ γεωργοὶ καὶ χειρωνακταί μας γενοῦν φιλόπονοι, ἐκτείνουσι τὴν βιομηχανίαν τῶν, πλοῦτισθοῦν καὶ ἀποκατασταθοῦν μίαν ἡμέραν ὅπως οὖν μεγαλόφρονες· καὶ τοῦτο εἶναι ἀπολύτως ἐναντίον τοῦ ἱεροῦ Κοραίου.

3. Διότι πιθανὸν νὰ συγγράψουν τινὲς ἱστορικὰ βιβλία, μὴ διαλαμβάνοντα περὶ θαυμάτων, τὰ ὁποῖα παρακρατοῦσιν τὸ ἔθνος εἰς μακαρίαν κατάστασιν, ἀλλὰ ἀναυδῶς ἐξιστοροῦντα τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπαινοῦντα τὴν δικαιοσύνην· καὶ τοῦτο εἶναι ἀντικρυσ ἐναντίον τῶν δικαιωμάτων τῆς ἱερᾶς ἐξουσίας μας.

4. Μήποτε προϊόντος τοῦ χρόνου εὐρεθοῦν μοχθηροὶ τινες φιλόσοφοι, καὶ ὑπὸ τὴν εὐλογοφανῆ μὲν, ἀλλὰ ἀξίοποιον πρόφασιν νὰ φωτίσουν τοὺς ἀνθρώπους, διὰ νὰ βελτιώσωσι τὴν κατάστασίν τῶν, διδάξουν ἐπικινδύνους ἀρετάς, τὰς ὁποίας ὁ λαὸς δὲν πρέπει νὰ γνωρίζῃ ποτέ.

5. Μήποτε οἱ φιλόσοφοι οὔτοι δι' ὑπερβολῶν σεβασμοῦ πρὸς τὴν θεότητα ἐνσπεύρουσι διὰ τοῦ τύπου σκανδαλιδῶς ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρῶν· καὶ

τότε παύοντες οί προσκυννται του νά απέρχονται εις την Μέκκαν, θέλει ζημιωθούν την ψυχήν αυτών.

6. Μήποτε άναγιγνώσκοντες τά βιβλία των δυτικων συγγραφεων, οσοι εγραψαν περι επιδημιων και διδασκουν τους τροπους της θεραπειας των, φθασωμεν νά προφυλαχθωμεν απο την πανωλην και τουτο ηθελεν εΐσθαι μεγιστη παρανομία κατα της θείας προνοίας.

Δι' αυτάς και δι' άλλας πολλής αιτίας, προς καταρτισμόν των πιστών και προς σωτηρίαν των ψυχών αυτών, απαγορεύομεν εις όλους και δια παντός και υπό ποινήν της αιωνίας κολάσεως την άνάγνωσιν των βιβλίων. Φοβούμενοι δε μήποτε απο πειρασμόν του μισοκάηου διαβόηου θελήσουν νά άναγνώσουν ξένα βιβλία, απαγορεύομεν εις τους γονείς τού νά διδάξουν τά παιδιά των ξένα γράμματα.

Και δια νά εμποδίσωμεν νά εισαχθεΐ λαθραίως τοιοϋτον βιβλίον εις την ιεράν Βασιλεύουσαν, αποκαθιστώνμεν πληρεξούσιόν μας τόν σουλτανικόν χεικιμπασην [άρχιατρο], οστις προσέχει καλώς και δέν επιτρέπει

νά εισαχθούν ξένα βιβλία οϋτε τυπωτικά σύνεργα εις τόν τόπον μας, και δια της παρούσης δίδομεν εις αυτόν όλην την δύναμιν, δια νά συλλάβει όντινα ηθελε παρουσιασθεΐ κομίζων τοιαϋτα εις τās θύρας της πόλεως, και νά μās τόν φέρει δεδεμένον χειρας και πόδας, δια νά τόν καταδικάσωμεν εις όποιανδήποτε ποινήν θελήσωμεν.

Έξεδόθη υπό της μακαριότητος μας, Παλλάτιον, την 7 Μουχαρεμίου 1143²».

Όταν διαβάζει κανείς αυτό τού άπίστευτο κείμενο, πολλής φορής νιώθει την άνάγκη νά ξαναδιαβάσει αυτό που μόλις έχει άναγνώσει, για νά βεβαιωθεΐ ότι αυτό τού άδιανόητο που μόλις διάβασε εΐναι ακριβώς έτσι, και δέν τού παρενόησε.

Τού κείμενο μαρτυρεΐ άψευδώς τόν σκοταδισμό της όθωμανικής κυριαρχίας. Έναν σκοταδισμό που δέν χάνεται μό-

νο μέσα στα βάθη των αιώνων, άλλα φθάνει μέχρι και τά νεώτερα χρόνια - νά, για παράδειγμα, όταν ό 35^{ος} σουλτάνος της Όθωμανικής αύροκρατορίας, ό Άβδουή Χαμίτ Β΄ (1842-1918), επί των ήμερών του όποίου έκδηλώθηκε ή επανάσταση των Νεοτούρκων, διέταξε νά σβησεΐ από όλα τά επιστημονικά βιβλία τού χημικό σύμβολο του νερού (H₂O), απο φόβο ότι κάποιος θα τού διάβαζαν ως συντομογραφία του... «Ό Χαμίτ ό 2ος εΐναι ένα μηδενικό»...

Νά λοιπόν τού σκοτάδι της τουρκικής σκλαβιάς. Άς υποθέσουμε ότι ξεχνάμε όλα τά άλλα - τού παιδομάζωμα, τά χαράτσια, τīs στερήσεις, τīs ταπεινώσεις, τή μόνιμη άπειλή κατα της ζωής των ραγιάδων, τīs βάρβαρες θανατώσεις και τά βασανιστήρια. Εΐλικρινά, άκόμα κι αν όλα αυτά δέν υπήρχαν, και μόνος ό πνευματικός ζόφος τόν όποιο αποπνέει τού έδω παρατιθέμενο κείμενο θα άρκοϋσε νά κάνει άνυπόφορη την τουρκική σκλαβιά για τού γένος των Έλλήνων.

Δέν εΐναι λοιπόν νά άπορεΐ κανείς γιατί οι Έλληνες βγήκαν απο την τουρκική σκλαβιά με έναν άσιγαστο πόθο για έλευθερία - μέχρι υπερβολής μάάλιστα, άλλα και με έναν άσιγαστο πόθο για παιδεία - έπίσης μέχρι υπερβολής: εφθασαν μέχρι του σημείου νά ποϋν τόν Καποδίστρια «φωτοσβέστη», επειδή εβράδυνε την ίδρυση Πανεπιστημίου, ης και ηταν ποτέ δυνατόν νά οργανωθεΐ Τριτοβάθμια Έκπαίδευση σε μιá χώρα στην όποια δέν υπήρχαν άκόμη άπόφοιτοι Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Έκπαίδευσης...

* * *

Έδω πρέπει νά ποϋμε όμως και κάτι άλλο: Όταν καταγγέλλουμε τόν πνευματικό ζόφο της

2. Πρόκειται βεβαίως για τή μουσουλμανική χρονολογία, που έχει ως άφετηρία τή χρονολογία της άναχώρησης του Μωάμεθ απο τή Μέκκα για τή Μεδίνα, τού 622' επομένως, πρόκειται για τού έτος 622+1143=1765.

τουρκικῆς σκληριᾶς, αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνει νὰ κλείνουμε τὰ μάτια μπροστὰ στὸν πνευματικὸ ζόφο ποὺ κυριαρχεῖ σήμερα, γύρω μας. Διότι βλέπουμε καὶ σήμερα πολλοὺς, πάρα πολλοὺς, ποὺ μοιάζουν νὰ ἔχουν περάσει τὸν ἀναθεματισμὸ τῆς τυπογραφίας... ἀπὸ τὴ θεωρία στὴν πράξη! Βλέπουμε ὄλο καὶ περισσότερους νὰ μὴν ἔχουν στὸ σπίτι τους οὔτε ἓνα βιβλίο(!) καὶ νὰ «τὸ ἔχουν γρουσουζιά» ν' ἀνοίξουν νὰ διαβάσουν ἕστω μία σελίδα. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἄραγε πνευματικὸς ζόφος;

Ἄς μὴ μιλήσουμε γιὰ τὴν ἀπαξίωση τῆς παιδείας. Στὰ ζο-

Ἡ Ἑλλάδα γνώρισε τὸν μεσαίωνα της. Ὅχι ἀσφαλῶς τότε ποὺ ἡ Δύση γνώριζε τὸν δικὸ της – τότε τὴν Ἑλλάδα καταύγαζε τὸ φῶς τοῦ Βυζαντίου. Ἡ Ἑλλάδα γνώρισε τὸν δικὸ της μεσαίωνα στὰ τετρακόσια χρόνια τῆς τουρκικῆς σκληριᾶς. Μόνο πού –πῶς νὰ τὸ πεῖ κανεῖς;– πολλὰ ποὺ βλέπουμε καὶ σήμερα γύρω μας μᾶς κάνουν νὰ διερωτώμαστε... ἂν αὐτὸς ὁ μεσαίωνας ἔχει τελειώσει...

φερὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, στὸν σκοτεινὸ 17^ο αἰῶνα, ὅταν εἶπαν σὲ κάποιον πασᾶ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδαῖος ὁ παλαιότερος εἶχε σπουδάσει δώδεκα χρόνια στὴν Ἰταλία, αὐτὸς ἀναφώνησε: «Δώδεκα χρόνια διάβαζε; Σίγουρα σάπλεψε τὸ μυαλό του!». Ὅποια ἀπαξίωση τῆς παιδείας! Naί, ἀλλὰ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδαῖος ἔγινε Μέγας Λογοθέτης καὶ Μέγας Διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ ἔμεινε στὴν ἱστορία ὡς «Ὁ Ἐξ Ἀπορρήτων» – πράγμα ποὺ σημαίνει, ἂν μὴ τὴ ἀλλοίωσι, ὅτι μέσα στὸν πνευματικὸ ζόφο τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἡ παιδεία τοῦ τελικὰ ἐκτιμήθηκε. Ἐνῶ σήμερα, στὴ σύγχρονη

Ἑλλάδα, υπάρχουν σπουδαῖα μυαλὰ ποὺ «μένουν στὰ ἀζήτητα», γιὰ νὰ βολεῦονται οἱ κάθε λογιῆς ἀργόσχολοι, ποὺ ὅμως ἔχουν τὸ κατάλληλο «μέσο»... Τόσοι καὶ τόσοι λαμπροὶ νέοι χλευάζονται ἀπὸ τοὺς «μάγκες» ποὺ βολεῦτηκαν, ἐνῶ ἐκεῖνοι ἔχαναν τὴ ζωὴ τους στὰ βιβλία. Τόσοι καὶ τόσοι λαμπροὶ νέοι φεύγουν στὸ ἐξωτερικὸ, ὅπου βρίσκουν τὴν ἀναγνώριση ποὺ δὲν μποροῦν νὰ βροῦν στὴν πατρίδα τους. Καὶ μπαίνει κανεῖς στὸν πειρασμὸ νὰ διερωτηθεῖ: Μήπως, τελικὰ, ἦταν πιὸ εὐκόλο νὰ ἀναγνωρισθεῖ ἡ ἀξία ἐνὸς μορφωμένου Ἑλλήνα νέου στὴ «σκοτεινὴ» Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία, παρὰ στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα;

Αὐτὰ, ὅσο καὶ ἂν τὰ ἴεμε ἐδῶ προφανῶς καθ' ὑπερβολὴν, εἶναι ἀνάγκη νὰ λησθοῦν, γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ ἴεμε τὰ πράγματα μὲ τὸ ὄνομά τους.

Ἡ Ἑλλάδα γνώρισε τὸν μεσαίωνα της. Ὅχι ἀσφαλῶς τότε ποὺ ἡ Δύση γνώριζε τὸν δικὸ της – τότε τὴν Ἑλλάδα καταύγαζε τὸ φῶς τοῦ Βυζαντίου. Ἡ Ἑλλάδα γνώρισε τὸν δικὸ της μεσαίωνα στὰ τετρακόσια χρόνια τῆς τουρκικῆς σκληριᾶς. Μόνο πού –πῶς νὰ τὸ πεῖ κανεῖς;– πολλὰ ποὺ βλέπουμε καὶ σήμερα γύρω μας μᾶς κάνουν νὰ διερωτώμαστε... ἂν αὐτὸς ὁ μεσαίωνας ἔχει τελειώσει...